

Poděkování Univerzitě v Ústí nad Labem za udělení čestného doktorátu [2010]

Písek, 8. 12. 2010

[přípravné poznámky, které byly použity jako podklad pro výslednou řeč – pozn. red.]

- 01 Dík – ale trápí mě něco – omluva, že jste museli přijet sem
- 02 A za co: moc jsem toho ve filosofii ani pro filosofii neudělal
- 03 Filosofování mi bylo vždycky potěšením – útěchu jsem od ní nečekal
- 04 Filosofii jsem však měl rád – ale nikoli posedle (v platónském smyslu)
- 05 Rád bych proto v této situaci řekl něco o tom, jak já osobně vidím rozpor mezi ní a dnešními univerzitami
- 06 Filosofické školy provázejí filosofování od samého počátku; dodnes vzpomínáme zejména na Platónovu „akademii“ a Aristotelovo „lykaion“.
- 07 Klasické univerzity však neměly být školami filosofie – filosofie v nich nebyla ani samostatným oborem, neměla vlastní fakultu, byla jen něčím v jakési směsi sedmi „dovedností“ (artes, žádná scientia); artistická fakulta však byla považována za předpoklad a základ každého dalšího vzdělávání ve skutečných „vědách“ (medicína, práva, theologie)
- 08 vědy se postupně vydělovaly z filosofie, a dnes jsou univerzity ochotny nechat filosofii žít jen jako jeden z oborů
- 09 filosofie však není věda, a nemůže mít ani jeden jediný vymezený obor, nýbrž jejím „oborem“ je vše
- 10 potřebný je nějaký nový „sokratismus“: pravé místo filosofie je na ulicích a náměstích, v denním životě – ale nesmí se stát „sofistikou“! ale ani služkou věd!
- 11 Filosofie (tedy filosofové) má své „poslání“, a to ji posílá především do obce, do veřejnosti, mezi lidi a do každodennosti, do obyčejného života – tedy aby mluvila
- 12 Ne však proto, aby říkala, co lidé chtějí slyšet (a zejména nikoli to, co vládcí a politikové chtějí slyšet) – to např. znamená, že si nesmí nechat nic nařizovat ani od úředníků
- 13 Normy, kterými filosof měří vše kolem sebe, musí ovšem vztahovat i na sebe (neplatí tedy, že by filosof mohl jen ukazovat směr, ale sám tím směrem nejít): to je vlastním smyslem onoho důrazu na integritu myšlení i života
- 14 Tou poslední normou, která měří vše, ale dále už není měřena ničím dalším, jenom sebou samou – tou je Pravda. Filosofie se tak vztahuje ke všemu a k čemukoli, ale vždy s ohledem na „to pravé“, na Pravdu, tedy na vše ve světle Pravdy.
- 15 A proto filosofie musí být velmi ostře polemická, útočná proti každému pokusu o relativizaci Pravdy ve smyslu jejího podřízení nějakému hodnotícímu subjektu.
- 16 Filosofie tedy není věděním Pravdy, tudíž ani žádnou „vědou o Pravdě“, ale je k Pravdě vázána svou láskou a oddaností, která nemá výpověď.

[Přípravné poznámky, zřejmě dřívější verze. Pozn. red.]

pro ÚJEP, Písek, 8. 12. 10

Poznámky

01 (21. 10. 10)

V historii biologické evoluce najdeme vedle sebe (i po sobě) případy, kdy starší formy života odumírají resp. vymírají, aby daly místo formám novým, vylepšeným, jakož i případy, kdy některé starší formy si zachovávají převážnou část svých vlastností a mění se jen velmi málo. V obou případech se však celá biosféra vyznačuje navazováním na jakési jednotné, byť prastaré „kořeny“, a to i tam, kde jde o velmi odlišné vývojové větve (dokonce i o ty hlavní, totiž jednobuněční caryonta a procaryonta, houby, rostliny a živočichy, necháme-li stranou další nebo jiná dělení). [Necháme stranou také otázku tzv. nebuněčných organismů, které ovšem někteří nepovažují za živé ani za organismy; nicméně skutečnost, že jsou resp. mohou být aktivně rozmnožovány v buňkách, které nepochybně živé jsou, naznačuje, že i zde jde pravděpodobně o společné kořeny – pokud to ovšem nechceme vysvětlovat jako výsledek jistého druhotného přizpůsobení tlaku rezistence těch úspěšně přeživších a nadále přežívajících organismů.] Ta celková nejasnost nám dovoluje se pokusit o jakousi analogii dějinnou, a speciálně dějinně filosofickou. Právě srovnání nám může lépe vyjasnit, jak jinak a jinými cestami probíhá historický „vývoj“ myšlenkový a speciálně filosofický.

02 (21. 10. 10)

Pro filosofii nepochybně platí, že svou minulost aspoň v některých složkách a aspektech musí stále „vláčet“ na svých bedrech (či ramenech), nemá-li prostě a bez smlouvání filosofií vůbec být přestat. Po mém soudu to je jedním ze základních důvodů pro vždy nové zkoumavé návraty již k presokratikům a pak zejména ke klasikům, jakými nepochybně byli Sókratés, Platón a Aristotelés (a pochopitelně jejich pokračovatelé i mnozí kritici). Najít v těch zkoumavých a „vrtavých“ návratech to, co dělá filosofii filosofií, a rozpoznat, do jaké míry či spíše v jakém smyslu to můžeme nejen udržovat při životě, ale rozvíjet a prohlubovat, a tak v tom nadále pokračovat, i když to budeme zároveň měnit a podrobovat úpravám a reformám – to právě náleží ke každému „pravému“ (tj. opravdovému) filosofování. (Blížkost této problematiky podobné situaci v kladení otázek a v úpravách a opravách jejich původních „kontextů“ resp. jejich „vnitřních“ předpokladů, přímo bije do očí.)

03 (21. 10. 10)

Filosofie zdaleka nemá (a ani nevidí resp. nemá vidět) svůj centrální a rozhodující terén na akademické půdě a v odborných kruzích, nýbrž chce (resp. má chtít) být „platná“ všude ve společnosti, tedy také v každodenním životě soukromém i veřejném, a to nikoli pouze v nějakých svých druhotných „popularizacích“ (jak to dělají některé odborné vědy, o jejichž témata je velký zájem). Proto také každý filosof, který se zabarikádoval ve své myšlenkové laboratoři a brání se nesrozumitelnou terminologií tomu, aby se k jeho tématice dostávali i lidé filosoficky méně vzdělaní nebo nevzdělaní, sešel tím nutně s pravé filosofické cesty. Říkám to s plným vědomím nebezpečí, které s tím je spojeno a které může za jistých okolností docela vážně hrozit, totiž že se tím uvolňuje a usnadňuje cesta

„solistům“ a „solistice“ (jak to známe z doby úpadku filosofování v antice). Proti sofistice se filosofie (filosofové) musí bránit jinak než opuštěním veřejných prostorů, ulic a náměstí, a tím, že se uchýlí do jakýchsi „slonovinových věží“ jakési esoteriky. V samých počátcích filosofie vidíme nejen odpor k „vyprávění“ a odmítání narativity (zejména ve spojitosti s příběhy „bohů“), ale také – byť jen v některých případech – odmítání funkce kněží a velekněží ve prospěch laicity resp. civilnosti či občanskosti (zajisté, byla to specifická řeckého typu – ale také filosofování přece bylo původně řeckou specifikou). Filosofie – na rozdíl od odborných věd – nepřináší lidem „dovednosti“ a „vynálezy“, aby jim tak usnadnila ještě lépe a účinněji dělat to, co už i tak dělají, ale ne tak dobře a dovedně, ale chce na lidi – a na všechny lidi, pokud jen to je možné – apelovat, aby to, co dělají, dělali nejen jinak, ale aby dokonce dělali nebo aspoň mohli dělat něco jiného, zkrátka aby změnil způsob svého života (a to tím, že nejprve změní, „napraví“ způsob svého myšlení). Není snadné to přesněji specifikovat a vymezit: vždyť také sofistika nabízí lidem, aby změnil způsob svého myšlení a v důsledku toho i způsob svého života, ale nabízí jim to jinak, tak totiž, že chce vyhovět především a někdy pouze jim, jejich přání a dokonce jen jejich choutkám, to znamená bez ohledu na to, co je správné a pravé. Toho není schopna žádná odborná věda, protože způsob života i způsob myšlení je cosi „celého“ – a žádná „specializace“ se neubrání tomu, že onu „celost“ a „celkovost“ ztrácí. A sofistika se k této ztrátě vztahu k „celku“ a „celostnosti“ vědomě hlásí, zejména k uvolnění jakéhokoli respektu k tomu, co je „tím pravým“ (tehdy se říkalo „moudrým“, tedy k „moudrosti“, sofia). Dnes budeme mluvit o „pravdě“, či ještě lépe o „Pravdě“.

04 (7. 11. 10)

Jako každá vážná lidská činnost, i filosofování má vnitřní nepotlačitelnou tendenci k dosahování lepších a lepších výsledků, a tato tendence vede k jistému druhu profesionalizace. Zároveň však taková profesionalizace musí – už jen pro omezenost lidských možností a schopností – zužovat rozsah toho, čím se zabývá, má-li se tím zabývat co nejdůkladněji a do stále větších detailů (a do jisté míry i hloubek záběru). Toto vymezování a *eo ipso* redukování pole specifického zájmu však hrozí ztrátou smyslu pro širší a ještě širší kontexty, vposledu ztrátou vztahu k celku. Historicky to vedlo k vydělení původně filosofických disciplín z filosofie vůbec a k jejich proměně v podobě ustavení disciplín vědeckých. Zpětně to ovšem ovlivňovalo také způsoby pěstování filosofie; vždy znovu se objevovaly pokusy o její „zvědečtění“ (obvykle šlo o působení jakéhosi kultu vědeckosti, čas od času se vzcházejícího). Velmi brzo se však pokaždé ukázalo, že jde pro filosofii o jakési scestí, o deviaci, neboť filosofie aspoň v pojetí některých myslitelů byla chápána odedávna jako tentativní myšlenkové úsilí, jako nadějně toužení po poznávání spíše než dobývání a zmocňování se poznatků, ba dokonce jako přátelský vztah a láska k moudrosti (jak připomíná slovo samo, připisované Pythagorovi, ostatně i s oním tak charakteristickým důrazem na jakousi nedosažitelnost a definitivní neuchopitelnost moudrosti resp. „pravdy“ pro člověka). Jistý typ profesionalizace je tedy i pro filosofa nezbytností, ale nesmí nikdy zcela vylučovat ani vytěšňovat jakési principiální amatérství filosofického myšlení a také působení. V tom smyslu je třeba si vždy znovu připomínat filosofické „sókratovství“ s jeho přítomností a působením na ulicích a náměstích (na rozdíl od takových „školských institucí“, jak byla potom Akademie nebo Lykaion). Snad je proto docela přiměřené užívat poněkud paradoxní charakteristiky filosofie jako „profesionálního amatérismu“.

[Příprava projevu – další verze. Pozn. red.]

Vaše magnificence, spectabilis, honorabiles, amici, vážené dámy a pánové, slušnost si žádá, abych Vám všem poděkoval. A tak děkuji: ústecké univerzitě, pořadatelům, organizátorům, radnici, a vůbec Vám všem, že jste vážili tu cestu, někteří opravdu z dálky. A mnoha dalším, jak si sami domyslíte. – Ale to vše nemá nic společného s tím hlavním, totiž s filosofováním, kterého bych se chtěl přidržet. Není to tak dlouho, co jsem také zde v Písku řekl, že pravé místo pro filosofování není v akademickém prostředí, že filosofie musí na veřejnost a že musí oslovovat co možná každého. Dnes to ještě doplním tím, že filosofování nelze vyučovat ani učit. Vyučovat a učit lze leccemu, co filosof nezbytně ke svému filosofování potřebuje, ale to jsou všechno jen pomůcky, prostředky a postupy. V tom opravdové filosofování nespočívá. Jaký význam tedy má filosofovo pedagogické úsilí? A v čem spočívá či má spočívat? Sókratés nám tady napoví poukazem na to, co sám přejal od své matky: je to babické umění, tj. dovednost napomáhat rodičím k rození krásného – a my dodáme: k rození toho pravého. – Někteří z vás měli příležitost něco ode mne uslyšet a převzít. Na to já sám nejsem příliš pyšný; jsem si až moc dobře vědom toho, kolik to mělo nedostatků nejen z vnějších příčin, ale i z mé viny. Ale jde o něco vážnějšího: nejsem si jist, zda jsem dokázal svým posluchačům – a dnes přátelům – vskutku pomoci k tomu, aby se jim v hlavě rodily pěkné, krásné, zejména však pravé, pravdivé myšlenky, tj. nakolik jsem byl schopen povzbudit své žáky a přátele k vlastnímu myšlení. Byl bych moc rád, kdybych vám, kdo jste přispěli svými výklady, mohl hlavně poděkovat za nějakou tu novou a nadto pravou, pravdivou ideu, která k vám přišla a oslovila právě vás.

Filosofie se „zrodila“ velmi nenápadně koncem první poloviny posledního tisíciletí ante Christum v Malé Asii; prvními asistenty jejího zrodu byli míléšší mudrci, ale ti ji naučili jen prvními slovy, a to v řečtině. Tehdy se ještě nekřtilo, ale už dávno se zrozené i údajně „nezrozené“ skutečnosti pojmenovávaly. Jméno filosofie je proto řecké provenience, a my bychom to měli respektovat jak způsobem psaní, tak zejména ve svém chápání, aspoň rámcově, i když od té doby uplynulo už takových 26 století. Bohužel tomu tak není; slova „filosofie“ užíváme většinou nepromyšleně a chaoticky, a někdy svévolně. Nelze se pak divit, že jazyková negramotnost, která se pokouší vnutit slovu „filozofie“ ono „z“, má svou obdobu v kulturní negramotnosti, která na filosofických fakultách (dokonce i na těch, které – na rozdíl od vaší zatím ono „s“ podržují) stlačuje filosofii na jeden obor, jednu speciální disciplínu vedle odborných disciplín jiných. Souvisí to ostatně s tím, že naše univerzity už ztrácejí svou „univerzalitu“, svůj bytostný vztah k sjednocování všeho vědění i myšlení, a to už v hloubi samého jazyka – jednotlivé speciální disciplíny si stále víc vytvářejí vlastní jazyk, což postupně stěžuje a narušuje komunikaci nejen mezi obory, ale také se společnostmi, s veřejností, s obcí a občany. V důsledku toho odborné vědy nemohou poskytnout ani základní pomoc obci, společnosti, která se bez nějakého způsobu sjednocování a udržování jednoty nemůže nadlouho obejít.